

توسعه پایدار گردشگری روستایی با رویکرد کاهش فقر (مورد پژوهش: روستای بیشه)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۱/۰۵ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۲۹

مهدی صادقیها*

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

گردشگری فعالیتی است همه‌جانبه که در توسعه اجتماعی و اقتصادی بسیار مؤثر است. از طرفی گردشگری در جهت کاهش فقر به‌منظور افزایش دریافت سود خالص قشر فقیر از گردشگری و اطمینان از کمک رشد گردشگری به کاهش فقر، طراحی شده است. این پژوهش با هدف برنامه‌ریزی گردشگری پایدار با تأکید بر کاهش فقر در روستای بیشه که از مناطق دارای پتانسیل گردشگری در شهرستان خرم‌آباد است تدوین گردیده است که در بطن خود از مفاهیم گردشگری روستایی نیز استفاده می‌کند. پژوهش حاضر از نوع توصیفی تحلیلی است. در شناخت از روش‌های مطالعات اسنادی و روش‌های پیمایشی نظیر پرسشنامه استفاده شده است. در پرسشنامه از مردم بومی، مسئولین و گردشگران نظرخواهی شد و به دلیل پایین بودن تعداد جامعه آماری از روش اشباع نظری برای دستیابی به تعداد هر نمونه استفاده شد. در تجزیه و تحلیل از روش‌های برنامه‌ریزی راهبردی نظیر ماتریس qspm و جدول سوات استفاده شد. همچنین بر اساس مدلی منتج شده از سه گونه گردشگری مطرح شده در پژوهش، شش مقوله جاذبه‌های توریستی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، آموزشی، محیط زیستی و دولتی با شناخت، تحلیل و ارائه راهکارها مسیر دستیابی به اهداف را ترسیم کردند. در پایان نتایج تحقیق نشان داد که روستای بیشه به همراه روستاهای قمر آن می‌توانند از طریق زیرساخت سبز (سبزراه‌ها) به یکدیگر متصل شوند و یک مجموعه‌ی گردشگری ایجاد شود و گردشگر بیشتری را به این منطقه جذب کنند، از پتانسیل‌های طبیعی و صنایع‌دستی روستا استفاده شود و با مشارکت مردم در فعالیت‌های مربوط به گردشگری، فقر مردم محلی این منطقه نیز کاهش یابد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری حامی فقرا، گردشگری پایدار، گردشگری روستایی، برنامه‌ریزی راهبردی، روستای بیشه.

مقدمه

صنعت گردشگری در سال‌های اخیر به یکی از اصلی‌ترین منابع اقتصادی کشورها تبدیل شده است تا جایی که آن را صادرات مرئی نیز می‌نامند. سازمان جهانی جهانگردی در گزارشی آمار ۱/۶ میلیارد جهانگرد را برای سال ۲۰۲۰ میلادی ارائه کرده؛ این یعنی سالانه ۲ تریلیون دلار و روزانه چیزی در حدود ۵ میلیارد دلار گردش پولی است که هزینه‌ی سفر گردشگران در گوشه و کنار جهان خواهد شد و این رقم چندین برابر درآمد نفتی کشورهای عضو اپک است (Blancas et al, 2022). از طرفی توسعه مناطق کم‌تر برخوردار چالشی حیاتی برای دستیابی به پایداری است. ظهور گردشگری حامی فقرا گزینه امیدوارکننده‌ای برای کاهش فقر فراهم می‌کند و توجه روزافزونی را به خود جلب می‌کند (Yu et al, 2019, 75). این نوع از گردشگری در پی فراهم کردن مزایایی ویژه برای فقراست که ممکن است اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و یا فرهنگی باشد. اهداف این نوع گردشگری از افزایش اشتغال محلی تا شرکت فعال مردم محلی در فرآیند تصمیم‌گیری و برنامه‌های توسعه را شامل می‌شود و تا زمانی که فقرا مزایایی از گردشگری بدست می‌آورند می‌توان آن را «گردشگری حامی فقرا» نامید (Wen et al, 2021, 2). گردشگری حامی فقرا بر چگونگی تأثیر گردشگری بر معیشت فقرا از طریق تولید مجموعه‌ای از استراتژی‌های توسعه و رشد گردشگری با هدف کاهش فقر تمرکز می‌کند (Musavengane, 2018, 2). در شهرستان خرم‌آباد نیز با وجود داشتن مناطق ممتاز گردشگری مانند، روستای بیشه، قلعه‌ی فلک‌الافلاک، دریاچه‌ی کیو، آبشارهای زیبا، تاریخ کهن، میراث فرهنگی کم‌نظیر، موقعیت استراتژیک و فرصت‌های متعدد پیش رو همچون افزایش انگیزه مسافرت در بین مردم، وجود نیروهای متخصص و شرایط اقلیمی و طبیعی مناسب، با ضعف‌ها و تهدیدهایی در استفاده از توانمندی‌های موجود در این زمینه مواجه است و فقرا از گردشگری نفع چندانی نمی‌برند؛ بنابراین ضرورت تحقیق در همین جا آشکار می‌گردد که یک چاره‌اندیشی است برای بهره‌برداری بهینه از توانمندی‌های طبیعی و منابع زیستی و جذب گردشگر به منطقه، تا در آن تأکید بر حفاظت از منابع طبیعی در راستای نیل به توسعه پایدار و به‌منظور افزایش درآمد و بالا بردن میزان اشتغال در منطقه و به‌طور کلی کاهش فقر محلی صورت پذیرد. هدف مقاله حاضر ارائه برنامه‌ای راهبردی و متناسب با شرایط و زمینه خاص روستای بیشه و بر اساس رهیافت نظری گردشگری پایدار و حامی فقرا است. پس از معرفی و مفاهیم و اصول مربوط، مدلی برای توسعه فضایی آن ارائه می‌شود و سپس بر اساس این مدل تدوین برنامه و راهبردها صورت می‌گیرد و سیاست‌ها و برنامه‌های فضایی توسعه ارائه می‌گردد.

مبانی نظری

گردشگری پایدار

توریسم از نظر ترمینولوژی از کلمه‌ی Tour مشتق شده است و معنای آن سیروسفر از یک نقطه به نقطه دیگر است (قره‌نژاد، ۱۳۷۴، ۱). در زبان فارسی جهانگردی ظاهراً معادل سیاحت (عربی) و توریسم (فرانسه) است. سیاحت در عربی به معنای زیاد سفر کردن است و سیاح یا معادل فارسی آن، جهانگرد کسی است که زیاد سفر می‌کند (محلاتی، ۱۳۸۲، ۱-۱۰). در کل واژه‌ی توریسم که از ریشه‌ی تور گرفته شده از زبان یونانی است و بعد به زبان‌های اسپانیایی و فرانسوی و در نهایت به انگلیسی راه پیدا کرده است و به

معانی حرکت دورانی، عمل پیمودن، طی کردن، سیر کردن، گردش کردن به کار رفته است (محلای، ۱۳۸۲، ۱۴). با توسعه گردشگری در هر منطقه تغییر و تحولات اساسی رخ می‌دهد که به رشد و توسعه آن کمک خواهد کرد. توسعه گردشگری علاوه بر سود اقتصادی فراوان از جمله زمینه‌های اشتغال و بازار برای فروش محصولات بومی را برای جوامع به همراه دارد، پیامدهای منفی نیز داشته که اگر برنامه‌ریزی دقیق درباره آن‌ها صورت نگیرد، مشکلات فراوان و جبران‌ناپذیری خواهد داشت (رمضان زاده و همکاران، ۱۳۹۳، ۲۳۱). گردشگری پایدار، حرکت به سمت فرایندهای اقتصادی که ضمن توجه به محیط‌زیست انسانی و هویت فرهنگی مردم بومی است (صادقیها و همکاران، ۱۴۰۰، ۶). به عبارتی توسعه پایدار مفهوم اصلی توسعه است و گردشگری تأثیرات اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی بسیار زیادی در دنیای مدرن دارد، بنابراین توسعه این بخش با هر سه بعد ذکرشده پایداری مرتبط است (Streimikiene et al, 2021, 261).

گردشگری حامی فقرا

گردشگری مسیری حیاتی برای کاهش فقر جهانی و توسعه پایدار است. گردشگری حامی فقرا^۱ (PPT) که برای توسعه فقرا مفید است، می‌تواند مزایای اجتماعی، زیست‌محیطی، فرهنگی و اقتصادی را برای فقرا به ارمغان بیاورد (Liu et al, 2022). این نوع گردشگری ابتدا به‌عنوان تلاشی برای توسعه گردشگری تعریف شد که به کاهش فقر از طریق سیاست‌های حامی فقرا کمک می‌کند (Zeng, 2018, 159). گردشگری حامی فقرا اشاره دارد به فعالیت‌های مربوط به گردشگری که منافع خالصی برای فقرا، از جمله مزایای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فرهنگی تولید می‌کند؛ که تا چه حد مردم بومی و محلی از گردشگری بهره‌مند می‌شوند بستگی به ماهیت و قدرت ارتباط با اشتغال و فعالیت‌های تولید درآمد دارد. چنین فعالیت‌هایی شامل ارائه خدمات مستقیم و غیرمستقیم در هر دو بخش رسمی و غیررسمی اقتصاد است. خدمات مستقیم اغلب شامل اشتغال در هتل‌ها، حمل‌ونقل و فضای باز و اشتغال غیرمستقیم مانند ساخت‌وساز و تولید محصولات کشاورزی و صنایع دستی، همچنین به‌عنوان یک لینک مهم بین جوامع روستایی و گردشگری عمل می‌کند (Strange, 2007, p. 3). به‌طور کلی باید اشاره داشت اول، گردشگری فرصت‌ها را برای افراد فقیر افزایش می‌دهد. به‌عنوان مثال، آن‌ها می‌توانند در مقاصد، مغازه‌های کنجکاوی توریستی و صنایع دستی راه‌اندازی کنند. دوم، سطح تقاضای محصولات و خدماتی را که توسط فقرا عرضه و توزیع می‌شود، افزایش می‌دهد. سوم، از معیشت‌های متنوع، به‌ویژه در جوامع دور افتاده یا روستایی پشتیبانی می‌کند. چهارم، فرمول‌بندی سیاست‌های طرفدار فقرا و تغییرات فرآیند را افزایش می‌دهد (Musavengane, 2018, 2). از جمله فواید این نوع گردشگری می‌توان تنوع بخشیدن به اقتصاد محلی، افزایش فرصت‌های شغلی در محلات کمتر برخوردار، بهبود استانداردهای زندگی و دسترسی به خدمات، اشتغال بالای افراد کم‌مهارت و بهره‌مندی از زیرساخت‌های بهبود یافته ناشی از توسعه گردشگری همچون جاده‌ها، آب و برق نام برد (Goodwin, 2006, p. 37, Roe, 2001, p. 24, Lo et al, 2019, 320, Knight, 2018, 632).

¹ pro-poor tourism

گردشگری روستایی

در پارادایم توسعه پایدار ایجاد تنوع در منابع معیشتی جامعه روستایی و استفاده از مجموعه ثروت‌های طبیعی، اجتماعی و مادی یکی از راه‌های بهبود وضعیت جامعه روستایی است. یکی از این زمینه‌ها برای توانمندسازی جامعه روستایی استفاده از قابلیت‌های گردشگری روستایی^۱ است (Rosalina et al, 2022, 136). از آنجاکه توسعه روستایی، تنها معطوف به توسعه کشاورزی نمی‌شود. می‌توان فرصت‌هایی را برای کارآمدی بیشتر فرآیند توسعه روستایی در نظر گرفت که در این میان، توریسم روستایی را بایستی رویکردی در راستای توانمندسازی روستایی برای برخورداری از معیشت پایدار و بهبود کیفیت زندگی در بستر نگاهی ویژه به توسعه کشاورزی به‌عنوان یکی از فعالیت‌های حیاتی بشری دانست (Martínez et al, 2019, 167). در جهان پرتلاطم کنونی، روستاها به کانون تردد انسان‌هایی بدل شده‌اند که برای فرار از زندگی پرهیاهوی شهری و زندگی ماشینی و خلاص شدن از آلودگی، به روستاها سفر می‌کنند. امروزه، با توجه به دامنه‌ی تقاضا و نیازهای محیط روستایی، گردشگری روستایی رو به توسعه گذاشته است و روزبه‌روز بر اهمیت و جاذبه‌ی خاص آن افزوده می‌شود. در فرآیند برنامه‌ریزی منطقه‌ای می‌توان، گردشگری روستایی را ابزاری برای افزایش اشتغال محلی و بهبود کیفیت زندگی و در نتیجه افزایش سطح رفاه اقتصادی و امکانات اجتماعی منطقه‌ای و کاهش فقر روستایی به حساب آورد (منشی زاده و نصیری، ۱۳۸۰، ص. ۶۶). در گردشگری روستایی منابع فرهنگی، طبیعی و تاریخی نواحی روستایی به‌عنوان کالای فرهنگی گردشگری قابل‌عرضه هستند (Pato et al, 2017). به‌طور کلی از اهداف توریسم روستایی می‌توان به توسعه کشاورزی و بهبود صنایع‌دستی روستایی، افزایش مشارکت‌های روستایی بهبود رفاه اجتماعی، امنیت انسانی/ غذایی/ فرهنگی، کاهش مهاجرت‌های روستایی، حفاظت فرهنگ بومی روستایی، اشتغال‌زایی روستایی و استفاده مناسب از منابع بدون استفاده اشاره کرد (Helgadóttir, 2021, 65, Villanueva-Álvaro, 2017).

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و کاربردی می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از روش اسنادی و پیمایش محیطی صورت گرفت که در بطن خود فن پرسشنامه را دارد صورت گرفت. در ادامه و در جهت تجزیه و تحلیل از مدل‌ها و روش‌های مختلف تحلیل‌های آماری (شامل آزمون فریدمن) در نرم‌افزار SPSS، الگوی کاربردی زمین منطقه‌ای و برنامه‌ریزی راهبردی (با بهره‌گیری از ماتریس SWOT) استفاده شد.

^۱ rural tourism

همچنین کاربرستی از مدل توسعه گردشگری پایدار که کاهش فقر را مدنظر داشت در تدوین اهداف و سیاست‌ها در نظر گرفته شد. این مدل به شکل زیر است.

جدول ۱. مدل پیاده‌سازی گردشگری پایدار حامی فقرا در مورد پژوهش (روستای بیشه)

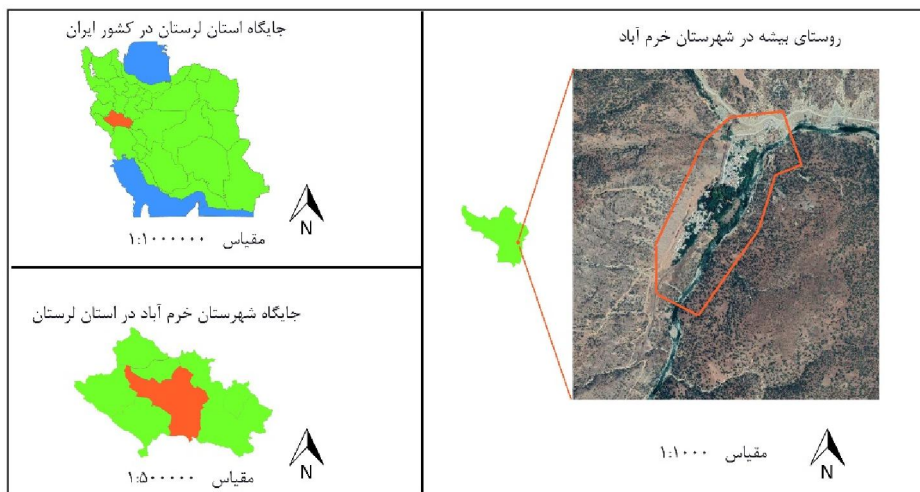
مقولات	شناخت	تحلیل	تدوین برنامه
جاذبه‌های توریستی	- شناسایی انواع جاذبه‌های توریستی در منطقه - هماهنگی در بین نهادهای بازیگر در بخش گردشگری - دسته‌بندی جاذبه‌های توریستی از لحاظ میراث فرهنگی، طبیعت و صنایع دستی - شناسایی جاذبه‌های بالفعل (ساماندهی) و بالقوه (برنامه‌ریزی) - مشخص کردن (جانمایی) مناطق بالفعل بر روی نقشه	- در حال حاضر از چه جاذبه‌هایی در منطقه استفاده می‌شود - جاهای دیدنی منطقه (از طریق پرسشنامه از گردشگران که از کجاها دیدن می‌کنند)	- جانمایی کاربری‌های پیشنهادی بر روی نقشه - نقشه الگوی کاربری زمین منطقه‌ای
اقتصادی	- چند درصد از خانواده‌ها در روستا فقیر هستند - بررسی امکانات گردشگری در محل - بررسی ساختار اشتغال - بررسی صنایع دستی موجود در منطقه در حال حاضر	- پیدا کردن امکانات و کمبودها - شغل اصلی مردم روستا - شناسایی فعالیت‌ها جهت طولانی‌تر کردن اقامت گردشگران - بررسی ساختار سرمایه‌گذاری	- یادگیری مهارت‌ها - ایجاد طیف گسترده‌ای از خدمات گردشگری - ایجاد بازار شب برای فروش محصولات محلی - تشکیل انجمن صنایع دستی
اجتماعی- فرهنگی	- بررسی رقص‌ها و آداب و رسوم محلی - وجود نمایشگاه‌ها در منطقه - بررسی فرآیند مشارکت	- مراسم و رقص‌هایی که امکان زنده سازی دارند - قابلیت منطقه برای برگزاری نمایشگاه‌ها و بازارچه‌های محلی - جلسات صورت گرفته بین مردم در رابط با گردشگری	- اجرای رقص و رسوم محلی با فروش محصولات محلی در آن مکان - ترویج فرآیند مشارکت از طریق: ۱= دادن سهم قانونی به فقرا در سرمایه‌گذاری ۲= مشارکت با فقرا در تصمیم‌گیری‌ها ۳= تسهیل فرآیندهای برنامه‌ریزی
آموزشی	- داشتن مهارت‌ها در بخش گردشگری - آگاهی مردم از صنعت گردشگری	- شناسایی مهارت‌ها و کمبودهای مردم فقیر برای گردشگری - میزان ارتباط مردم با صنعت گردشگری	- برنامه آموزشی برای کسب مهارت در بخش‌های صنایع دستی و زبان خارجی - ظرفیت‌سازی از طریق آموزش مهارت‌های کسب و کار و ظرفیت‌سازی نهادی
محیط زیستی	- بررسی مناطق چهارگانه در منطقه - وجود منابع طبیعی در منطقه	- شناسایی جاذبه‌های موردنیاز به حفاظت شود و مناطق ساخت‌وساز ممنوع - شناسایی منابع طبیعی آسیب‌دیده تاکنون	استخدام مردم محلی برای حفاظت از منابع طبیعی
دولتی	- بررسی مدارس در منطقه - امکانات و خدمات بهداشتی و درمانی در منطقه	- شناسایی میزان پاسخگویی مدارس برای ساکنین روستا - بررسی امکانات بهداشتی روستا	- اجرای برنامه‌های سوادآموزی - افزایش ارتباطات با دولت - فراهم آوردن اسکان برای فقرا

منبع: نگارنده، ۱۴۰۱

در ادامه بر اساس مدل تدوین‌شده به شناخت، تحلیل و تدوین راهکارهای برنامه‌ریزانه می‌پردازیم.

شناخت محدوده تحت مطالعه

روستای ایستگاه بیشه از توابع شهرستان خرم‌آباد، بخش پاپی و دهستان سپیددشت در فاصله ۶۰ کیلومتری خرم‌آباد و ۳۵ کیلومتری شهرستان دورود واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا در حدود ۱۲۰۰ متر است. موقعیت روستا به صورت نقشه زیر می‌باشد.

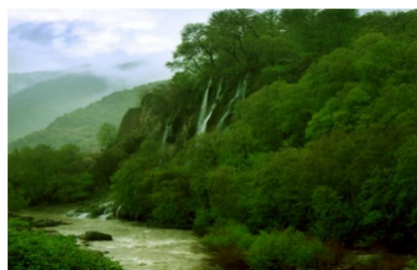
شکل ۱. موقعیت فضایی و جایگاه روستای بیشه. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مقوله جاذبه‌های توریستی

روستای بیشه جاذبه‌های گردشگری متفاوتی دارد که از جمله برخی از آنها می‌توان به آبشار بیشه، راه‌آهن و پل قدیمی ریل سراسری تهران اهواز، رودخانه سزار، کوه‌ها و قله متعدد، جنگل، گیاهان دارویی و وجود صنایع دستی خاص نظیر گلیم‌بافی اشاره کرد. در تصویر زیر برخی از این جاذبه‌ها قابل مشاهده است.

راه‌آهن و پل قدیمی

آبشار بیشه

کوه‌های اطراف روستا

رودخانه سزار

شکل ۲. تصاویر مربوط به مقوله جاذبه‌های توریستی روستای بیشه. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مقاله اقتصادی

به دلیل کامل‌تر بودن اطلاعات بلوک‌های آماری در سال ۱۳۹۰ نسبت به دوره پس از خود از اطلاعات این دوره در محاسبات استفاده گردیده است. در شناخت مقوله اقتصادی روستای بیشه باید گفت که در سال ۹۴ با توجه به آمار خانه بهداشت روستا تعداد افراد جمعیت فعال روستا ۳۵۰ نفر بوده که نسبت به ۵ سال گذشته ۲۹۰ نفر کاهش داشته است؛ که نشانه مهاجرت جمعیت فعال از روستا می‌باشد. در سال ۹۴ تعداد شاغلان کاهش چشمگیری نسبت به سال ۱۳۹۰ داشته و تعداد آن‌ها از ۴۵۰ به ۲۵۰ نفر رسیده است. مهم‌ترین فعالیت‌های خدماتی روستاها عبارت از فروش کالا، خرید و فروش محصولات کشاورزی و دامی و حمل‌ونقل است. نکته اصلی و مهم در این بخش این است که قبل از ورود گردشگر به این منطقه ۷۰ درصد مردم فقیر و ۳۰ درصد متوسط بودند با ورود گردشگری به این منطقه ۳۰ درصد مردم فقیر و ۷۰ درصد به سطح متوسط ارتقاء یافته و ۵ تا ۱۰ درصد زیر خط فقر هستند. در روستاها و مناطقی که از ویژگی توریستی و اقلیمی و مناطقی که از نظر چشم‌انداز از وضعیت مطلوبی جهت بازدیدکننده‌ها برخوردار هستند اکثر افراد مراجعه‌کننده تمایل به ماندن در روستا حتی برای یک الی دو شب دارند و خواهان خانه‌های اجاره‌ای و محلی برای اقامت و استراحت در این‌گونه روستاها می‌باشند. در حال حاضر روستای بیشه به دلیل عدم وجود تأسیسات و تجهیزات رفاهی مناسب در ایام شلوغ بیشتر خانه‌ها پذیرای میهمانان و گردشگران می‌باشند. تاکنون هیچ‌گونه سرمایه‌گذاری خارجی در این منطقه انجام نشده است و در مورد صنایع دستی باید گفت که در حال حاضر صنایع دستی در منطقه وجود ندارد و برای فروش صنایع دستی مواردی از دزفول و خرم‌آباد تهیه می‌شود اما روستا دارای محصولات محلی از جمله کشک، دوغ، ماست، قره‌قروت، عسل می‌باشد.

مقاله اجتماعی فرهنگی

با توجه به بررسی میدانی انجام‌گرفته سنت و آیین خاصی که برای گردشگران قابل توجه باشد مشاهده نشده است. در حالی که این منطقه دارای لباس محلی خاص خود و همچنین آداب و رسوم ازدواج و عزاداری مختص به خود می‌باشد. از جمله بازی‌های محلی که قبلاً در این منطقه رواج داشته و اکنون کمتر مورد توجه است می‌توان به چوب بازی، دال پلان، توپو و کشتی اشاره کرد. در حال حاضر هیچ نمایشگاهی در این منطقه برای عرضه محصولات و البسه محلی وجود ندارد. فرآیند مشارکت در این روستا به صورت برگزاری جلسه بین مسئولان و مردم و دخالت تصمیمات مردم در فرآیند برنامه‌ریزی نبوده است و تنها در مواردی خاص برخی از مسئولین با مردم به صورت انفرادی درباره‌ی مسائل و مشکلات روستا گفت‌وگویی داشته‌اند.

مقاله آموزشی

مردم این منطقه فاقد هرگونه مهارت در استفاده از فعالیت‌های گردشگری هستند اما طبق مصاحبه و پرسشنامه‌های انجام‌شده تمایل زیادی به یادگیری این‌گونه مهارت‌ها دارند. جمعیت ۶ سال و بالاتر روستا در سال ۹۱ معادل ۴۴۹ نفر برابر ۹۴/۳ درصد کل جمعیت بوده است که از این تعداد ۳۳۹ نفر باسواد و ۱۱۰ نفر

بی‌سواد گزارش شده است. به طوری که می‌توان گفت از کل جمعیت بالای ۶ سال روستا برابر ۵۹/۴ درصد باسواد بوده‌اند.

مقوله محیط زیستی

روستای بیشه فاقد منطقه حفاظت‌شده می‌باشد. وجود کوه‌ها و پوشش گیاهی متنوع و فراوان در اطراف روستا و لزوم حفاظت از این منابع را نشان می‌دهد. بخشی از زباله‌های روستا توسط اهالی سوزانده می‌شود و بخشی نیز در سطل‌های زباله‌ای که در روستا تعبیه شده است، جمع‌آوری می‌شود. نبود سیستم مناسب دفع فاضلاب و آب‌های سطحی در روستاها که به لحاظ بهداشتی و آلوده‌شد مشکلاتی را برای روستائیان به وجود می‌آورد و یکی از نابسامانی‌های موجود در بافت‌های روستایی است.

مقوله دولتی

مدارس ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان در روستای بیشه و مقطع ابتدایی در روستای پسپیل، همچنین رشته تحصیلی تجربی برای دختران و رشته تحصیلی کار و دانش برای پسران (۵۰ درصد دانش‌آموزان از روستاهای اطراف هستند) موجود می‌باشد. این روستا داری یک مرکز خانه بهداشت می‌باشد.

تجزیه و تحلیل و بحث

در این بخش به تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده پرداخته می‌شود. داده‌های خام و پرسشنامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۲ مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند و پس از پردازش به شکل اطلاعات در اختیار استفاده‌کنندگان قرار می‌گیرند. همچنین با استفاده از نرم‌افزار AutoCAD نقشه‌هایی برای برنامه‌ریزی فضایی تولید می‌شود و سپس از تحلیل سوات SWOT برای درک نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات درگیر درباره‌ی محیط مورد برنامه‌ریزی استفاده می‌شود.

تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها

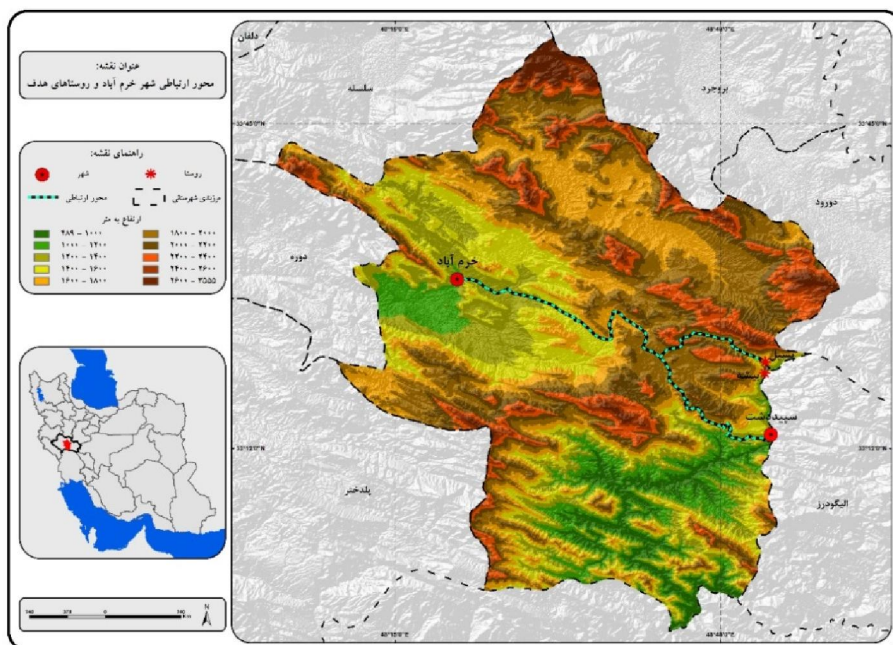
در روستای بیشه سه دسته پرسشنامه از گردشگران، مردم بومی و مسئولین تهیه شد تا از دیدگاه آنان مسائل مهم منطقه دسته‌بندی شوند. به دلیل پایین بودن تعداد جامعه آماری از روش اشباع نظری برای دستیابی به تعداد هر نمونه استفاده شد. سپس با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و از طریق روش فریدمن ابعاد مختلف گردشگری رتبه‌بندی شدند تا مهم‌ترین مسائل از دیدگاه‌های مختلف شناسایی و برای آن‌ها برنامه‌ریزی شود. فرضیه اول موجود در بطن پرسشنامه این بود که به نظر می‌رسد بین ابعاد مختلف گردشگری در منطقه توریستی بیشه از نظر افراد بومی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. برای پاسخ به این فرضیه از آزمون رتبه‌بندی فریدمن استفاده شد. نتایج نشان داد با مقدار کای‌اسکوئر ۳۱,۹۴۵ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig} = 0.000$) در میزان اهمیت ابعاد مختلف گردشگری در منطقه توریستی بیشه از نظر افراد بومی وجود دارد. ($0.05 <$)

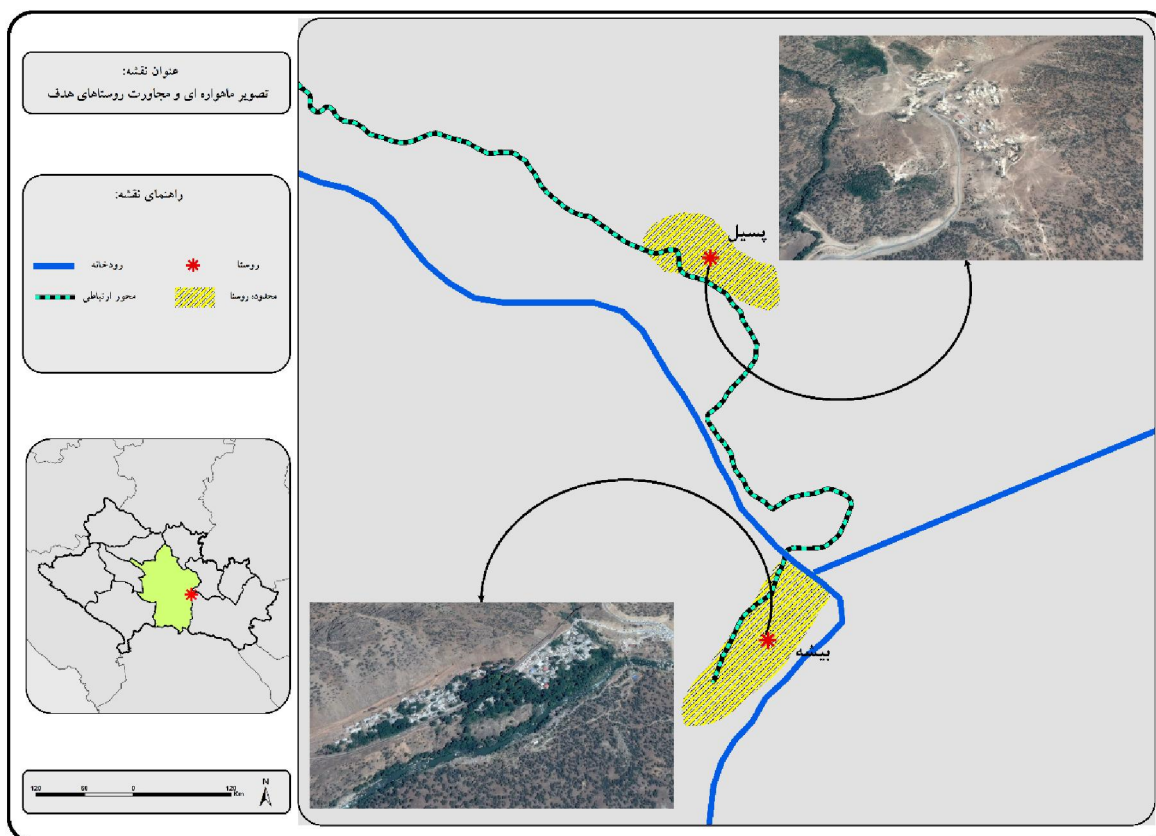
فرضیه دوم این بود که به نظر می‌رسد بین ابعاد مختلف گردشگری در منطقه توریستی بیشه از نظر گردشگران تفاوت معنی‌داری وجود دارد. با مقدار کای اسکوئر ۳۹,۸۱۱ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig} = 0.000$) در میزان اهمیت ابعاد مختلف گردشگری در منطقه توریستی بیشه از نظر گردشگران وجود دارد. فرضیه سوم نیز اشاره داشت که به نظر می‌رسد بین ابعاد مختلف گردشگری در منطقه توریستی بیشه از نظر مسئولین تفاوت معنی‌داری وجود دارد. با مقدار کای اسکوئر ۳۹,۸۱۱ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig} = 0.033 < 0.05$) در میزان اهمیت ابعاد مختلف گردشگری در منطقه توریستی بیشه از نظر مسئولین وجود دارد. در یک جمع‌بندی کلی مسائل مهم گردشگری از نظر مردم بومی شامل بعد اقتصادی، فرهنگی و وضعیت بهداشتی می‌باشد و از نظر گردشگران بعد فرهنگی، وضعیت بهداشتی، اسکان و پارکینگ جزء مهم‌ترین مسائل هستند. همچنین از نظر مسئولان بخش سرمایه‌گذاری در منطقه، افزایش قیمت‌ها و بعد اقتصادی مهم‌ترین مسائلی هستند که باید برای آن‌ها برنامه‌ریزی صحیح و درست صورت بگیرد؛ بنابراین با مشخص شدن مسائل اصلی و در نظر گرفتن مسائل فرعی باید به تدوین برنامه گردشگری حامی فقرا در این منطقه پرداخته شود.

تجزیه و تحلیل فضایی

برای بیان تصویری بهتر ابتدا محور ارتباطی شهر خرم‌آباد به سمت روستای بیشه (روستای مادر) و روستای پسیل (روستای اقماری) نشان داده می‌شود؛ که فاصله‌ی شهر خرم‌آباد از روستای بیشه حدود ۶۰-۷۰ کیلومتر و فاصله‌ی روستای پسیل تا روستای بیشه کیلومتر می‌باشد. روستای پسیل دارای جاذبه‌های فراوانی از جمله: سراب پسیل، باغات فراوان اطراف آن، صنایع دستی و پرورش ماهی می‌باشد که این جاذبه‌ها باید به گردشگران معرفی شوند تا بتوانند به نوبه‌ی خود فعال شوند و برای آن‌ها برنامه‌ریزی صورت بگیرد.

شکل ۳. محور ارتباطی شهر خرم‌آباد. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

شکل ۴. روستاهای هدف در مجاورت شهر خرم‌آباد. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

در یک جمع‌بندی کلی نتیجه می‌گیریم که روستای پسیل به‌عنوان روستای اقماری نمی‌تواند به‌طور مستقل عمل کند؛ چرا که دارای جاذبه‌ی کافی نمی‌باشد و روستای بیشه نیز به‌عنوان روستای مادر به دلیل اینکه تا یک حدی می‌تواند پذیرای گردشگران باشد بیش از آن پاسخگوی امکانات و خدمات گردشگران نیست. بنابراین نمی‌تواند مستقل عمل نماید؛ در نتیجه روستای بیشه و پسیل باید در کنار یکدیگر و به‌صورت منطقه‌ای کار کنند تا بتوانند تکمیل‌کننده‌ی یکدیگر باشند و یکپارچگی بین روستای مادر و اقماری حفظ شود و این مجموعه به‌مرور زمان بزرگ‌تر نیز می‌گردد و دیگر روستاهای اقماری را نیز درگیر می‌سازد و مشارکت مردم محلی روستاها در فعالیت‌های مربوط به گردشگری باعث کاهش فقر منطقه می‌گردد؛ بنابراین می‌توان با برنامه‌ریزی صحیح و مدیریت درست از گردشگری به‌عنوان ابزاری در جهت کاهش فقر مردم محلی بهره گرفت.

تشکیل جدول سوات

سوات مخفی از واژه‌های قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات است. تحلیل سوات ابزار برنامه‌ریزی است که برای درک نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات درگیر در مورد محیط برنامه‌ریزی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مدل سوات به همراه ماتریس qspm که در دل خود راهبردهای توسعه‌ای برای روستا بیشه با توجه به رویکرد گردشگری پایدار و کاهش فقر را دارند به‌صورت زیر می‌باشد.

جدول ۲ جدول سوات و ماتریس qspm گردشگری پایدار حامی فقرا در مورد پژوهش (روستای بیشه)

نقاط ضعف W: - وجود پس آب‌های خانگی در کنار رودخانه. - آلودگی هوا ناشی از سوخت قطار - عدم طرح و برنامه برای توسعه گردشگری و شکل‌گیری اشتغال پایدار - تغییر الگوی مصرف و سبک زندگی به دلیل حضور گردشگران - فقدان الگوی معماری بومی - آلودگی منظر ناشی از استفاده از مصالح غیربومی و عدم توجه به جنس مصالح - کمبود اسکان برای گردشگران - کمبود امکانات و خدمات رفاهی و تفریحی - کمبود پارکینگ	نقاط قوت S: - وجود کوه‌های زیبا و پوشیده از سپیدار و بلوط - وجود گیاهان با خواص دارویی - وجود زیرساخت‌های گردشگری - وجود اتاق‌های اجاره‌ای برای گردشگران - قرارگیری روستا در امتداد راه‌آهن - وجود آبشار بیشه و دید مناسب نسبت به آن از سایر نقاط	عوامل درونی عوامل بیرونی
- جلوگیری از آلوده شدن آب رودخانه از طریق آموزش و فرهنگ‌سازی - آگاهی بخشی به بومیان از ویژگی‌های فرهنگی و آداب و رسوم باارزش روستا به‌جای پذیرش فرهنگ بیگانه از طریق تأسیس واحدهای آموزشی متمرکز، نیمه‌متمرکز درباره امور گردشگری روستایی، ویژگی‌های فرهنگی و آداب و رسوم محلی - تعیین مکان‌های خاص برای شنا و سایر ورزش‌ها توسط سازمان‌های دولتی که موجب جلوگیری از حوادث تلخ در منطقه می‌شود.	- برنامه‌ریزی برای حضور بیشتر و طولانی‌تر گردشگر از این روستا از طریق شناسایی پتانسیل‌های اقلیمی و پیش‌بینی امکانات تفریحی منطبق با ویژگی‌های چهارفصل مانند ورزش‌های کوهستانی، ورزش‌های آبی به‌منظور شکل‌گیری اشتغال پایدار در روستا - فراهم نمودن مکان اقامت برای گردشگران - جذب و ترغیب گردشگران با توجه به راه‌های مناسب از طریق تبلیغات بیشتر - هدایت سرمایه‌گذاران دولتی و خصوصی به‌منظور سرمایه‌گذاری در توسعه ورزش‌های آبی و کوهستانی - تأکید بر گردشگری بومی و طبیعی به دلیل وجود مزیت‌های نسبی برای توسعه - حفاظت و بهره‌برداری از ارزش‌های تنوع گیاهی برای توسعه و ارائه انواع گیاهان دارویی و فروش آن‌ها با توجه به اینکه در مرکزیت دهستان قرار دارد و مورد نظر گردشگران می‌باشد. - برقراری ارتباط بین روستای بیشه و روستاهای اطرافش برای ایجاد مسیرهای گردشگری	فرصت O: - بازدید سالانه تعداد زیادی گردشگر از روستا - وجود جاذبه‌های بالقوه فراوان در این روستا - مرکزیت قرار داشتن روستا به‌عنوان مرکز دهستان - استقرار در کنار شهرهای تاریخی همچون خرم‌آباد (وجود قلعه فلک الافلاک) - وجود مسئولان و مدیران دولتی که اصالتاً از اهالی همین روستا می‌باشند
- توسعه بافت فیزیکی روستا با در نظر گرفتن الگوی معماری بومی - جذب و انجام طرح‌ها و پروژه‌های مربوط به توسعه گردشگری برای روستا و جلوگیری از مهاجرت روستاییان از طریق ایجاد اشتغال پایدار برای افراد بومی - احیای ارزش‌های منابع آبی و اقدامات حفاظتی لازم، تعیین حریم‌های منابع آبی، لایروبی، جمع‌آوری سامانند فاضلاب و زباله‌ها به‌منظور جلوگیری از ورود به رودخانه.	- حفظ منابع ارزشمند طبیعی در مقابل اثرات منفی حضور گردشگران از نظر زیست‌محیطی - جلوگیری از تقابل فرهنگی میان افراد از طریق بالا بردن سطح آموزش‌ها - گسترش و توسعه روستا برای توسعه گردشگری با در نظر گرفتن طبیعت بکر، آبشارهای زیبا و غارهای طبیعی در روستا و اطراف روستا	تهدید T: - آلوده شدن آب چشمه‌ها به دلیل حضور گردشگران - آلوده شدن حاشیه رودخانه - تقابل فرهنگی میان افراد بومی و گردشگران - از بین رفتن شکل طبیعی و بافت روستا - مهاجرت قشر تحصیل کرده به شهر - ساخت‌وسازهای بی‌رویه و توسعه فیزیکی روستا

در واقع برقراری ارتباط بین روستای بیشه و روستاهای اطرافش برای ایجاد مسیرهای گردشگری، آگاهی بخشی به بومیان از ویژگی‌های فرهنگی و آداب و رسوم باارزش روستا و برنامه‌ریزی برای حضور بیشتر و طولانی‌تر گردشگر از جمله مهم‌ترین نتایج این جدول برای توسعه گردشگری روستا است.

نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها

گردشگری که امروزه صنعتی پایدار برای رشد و توسعه اقتصاد جوامع محسوب می‌شود می‌تواند یکی دیگر از اهداف پایداری یعنی پایداری اجتماعی را در پی داشته باشد. از این رو گردشگری حامی فقرا مطرح شد تا به‌عنوان رویکردی نوین سعی در پیشبرد اهداف اجتماعی توسعه پایدار باشد. گردشگری حامی فقرا به دنبال افزایش منافع خالص برای افراد فقیر از طریق تضمین این مطلب است که رشد گردشگری به کاهش فقر کمک خواهد کرد. این فقر لزوماً فقر مادی نیست چراکه خود مفهوم فقر پدیده‌ای چندبعدی است به معنای "کمبود" چیزهای که سلامتی انسان، رفاه و عملکرد مستقل اجتماعی او قطعاً به آن‌ها وابسته است. در واقع گردشگری حامی فقرا باعث می‌گردد علاوه بر رسیدن سود اقتصادی، امکانات و زیرساخت‌های اجتماعی برای افراد فقیر فراهم گردد. روستای بیشه که در شهرستان خرم‌آباد قرار دارد به‌عنوان یک زمینه کم برخوردار برای مورد پژوهش این تحقیق انتخاب شد. در این پژوهش پس از مطالعه مبانی نظری سه گونه گردشگری پایدار، گردشگری حامی فقرا و گردشگری روستا مدلی به دست آمد که در شش مقوله به شناخت، تحلیل و تدوین راهکارها پرداخت. در این پژوهش توصیفی و تحلیلی در شناخت از روش‌های مطالعات اسنادی و روش‌های پیمایشی نظیر پرسشنامه استفاده شده است. در پرسشنامه از مردم بومی، مسئولین و گردشگران نظرخواهی شد و به دلیل پایین بودن تعداد جامعه آماری از روش اشباع نظری برای دستیابی به تعداد هر نمونه استفاده شد. در تجزیه و تحلیل از روش‌های برنامه‌ریزی راهبردی نظیر ماتریس QSPM و جدول سوات استفاده شد. راهبردهای اساسی نشان داد که باید برقراری ارتباط بین روستای بیشه و روستاهای اطرافش برای ایجاد مسیرهای گردشگری صورت گیرد و آگاهی بخشی به بومیان از ویژگی‌های فرهنگی و آداب و رسوم باارزش روستا انجام شود تا زمینه برنامه‌ریزی برای حضور بیشتر و طولانی‌تر گردشگر در روستا اتفاق افتاد و رسیدن به اهداف پایداری اجتماعی و اقتصادی زمینه‌ساز شود. در ادامه می‌توان به‌صورت خلاصه برخی از پیشنهادها را این پژوهش برای رسیدن به اهداف خود را مشاهده کرد.

- ایجاد مجموعه‌ای بزرگ‌تر از روستاها از طریق گردشگری حامی فقرا
- ایجاد تورهای گردشگری مدت‌دار منطقه‌ای
- ایجاد بازار روز- خارج کردن فعالیت فصلی گردشگری و فعال کردن این بخش در سایر فصول سال
- ایجاد انگیزه لازم در بخش خصوصی به‌منظور تشویق سرمایه‌گذاری در مناطق محروم پشتیبانی از کارآفرینان و صاحبان صنایع کوچک و متوسط در صنعت گردشگری از سوی دولت
- ارائه آموزش‌های کافی و مناسب به شاغلین در صنعت گردشگری

- واگذاری اداره امور مراکز تفریحی و اقامتی به مردم محلی جهت مشارکت و ایجاد درآمد
- برگزاری مراسم عروسی و عزا به صورت آداب و رسوم محلی
- پختن غذاهای محلی همانند شله، ماسوا و ترخینه
- راهنمای تور محلی با استفاده از مردم بومی
- برقراری ارتباط بین شهر و روستاهای اطرافش از طریق گردشگری حامی فقرا
- بهسازی رودخانه سزار
- سایت پلان/طراحی = تدوین نقشه اجرایی منظومه مقصد گردشگری، متشکل از مجموعه آبادی‌های مادر و اقماری.
- برنامه‌ریزی زیرساخت سبز برای تنظیم نهایی منظومه مقصد گردشگری شامل:
  ۱. یافتن مرکزیت‌های سبز
  ۲. یافتن و اصلاح پیوندها از جمله رودخانه، سبز راه‌ها- گذرگاه‌های پیاده و دوچرخه برای گردشگران؛
  ۳. محوطه‌های گردشگری منفرد (مانند شیلات)؛

منابع و مآخذ:

- ۱- رمضانزاده لسبوئی، م. اکبریان رونیزی، س. رضانی فر، ح. حیدری، ز. ۱۳۹۴. توسعه گردشگری در شهرهای ساحلی و امنیت اجتماعی (مطالعه موردی: شهر تنکابن). پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری. ۳۰۹-۳۲۴.
- ۲- صادقیها، م. نوری، س. (۱۴۰۰). برنامه‌ریزی توسعه گردشگری و فضای شهر نور با بهره‌گیری از رهیافت شهر خردورز. فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۱۰(۳۸)، ۱-۱۸.
- ۳- قره نژاد، ح. ۱۳۷۴. مقدمه‌ای بر اقتصاد و سیاست‌گذاری توریسم. چاپ اول. انتشارات مانی. ۱۳۱ صفحه.
- ۴- مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، بلوک‌ها و اطلاعات آماری شهرستان خرم آباد.
- ۵- محلاتی، ص. ۱۳۸۲. جهان گردی شهری. چاپ اول. نشر دانشگاه شهید بهشتی. ۱۹۶ صفحه.
- ۶- منشی زاده، ر، نصیری، ف، ۱۳۸۰، گردشگری روستایی: انتشارات منشی. ۴۷۸ صفحه.
- 7- Blancas, F. J., & Lozano-Oyola, M. (2022). Sustainable tourism evaluation using a composite indicator with different compensatory levels. *Environmental Impact Assessment Review*, 93
- 8- Goodwin, H. (2006). *community-based tourism*. UK: University sussex.
- 9- Helgadóttir, G., & Dashper, K. (2021). 20 years of Nordic rural tourism research: a review and future research agenda. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 21(1), 60-69.
- 10-Kotler, P., & Gertner, D. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*, 9, 249-261.
- 11-Knight, D. W. (2018). An institutional analysis of local strategies for enhancing pro-poor tourism outcomes in Cuzco, Peru. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(4), 631-648.
- 12-Liu, Y., & Yu, J. (2022). Path dependence in pro-poor tourism. *Environment, Development and Sustainability*.
- 13-Lo, K., Li, J., Wang, M., Li, C., Li, S., & Li, Y. (2019). A comparative analysis of participating and non-participating households in pro-poor tourism in Southern Shaanxi, China. *Tourism Planning & Development*, 16(3), 318-333.
- 14-Martínez, J. M. G., Martín, J. M. M., Fernández, J. A. S., & Mogorrón-Guerrero, H. (2019). An analysis of the stability of rural tourism as a desired condition for sustainable tourism. *Journal of Business Research*, 100, 165-174.
- 15-Musavengane, R. (2018). Toward pro-poor local economic development in Zimbabwe The role of pro-poor tourism. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(1), 114.
- 16-Pato, L., & Kastenholz, E. (2017). Marketing of rural tourism—a study based on rural tourism lodgings in Portugal. *Journal of Place Management and Development*.

- 17-Roe, D. &. (2001). Pro -Poor Tourism: Harnessing the World's Largest Industry for the World's Poor World summit on sustainable development.
- 18-Rosalina, P. D., Dupre, K., & Wang, Y. (2021). Rural tourism: A systematic literature review on definitions and challenges. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, 134-149.
- 19-Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E., & Simanavicius, A. (2021). Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review. *Sustainable development*, 29(1), 259-271.
- 20-Strange, I. (2007). Pro-Poor Tourism in the Greater Mekong Sub-Region.
- 21-Villanueva-Álvaro, J. J., Mondéjar-Jiménez, J., & Sáez-Martínez, F. J. (2017). Rural tourism: Development, management and sustainability in rural establishments. *Sustainability*, 9(5), 818.
- 22-Wen, S., Cai, X., & Li, J. (2021). Pro-poor tourism and local practices: An empirical study of an autonomous county in China. *Sage Open*, 11(2).
- 23-Yu, L., Wang, G., & Marcouiller, D. W. (2019). A scientometric review of pro-poor tourism research: Visualization and analysis. *Tourism Management Perspectives*, 30, 75-88.
- 24-Zeng, B. (2018). How can social enterprises contribute to sustainable pro-poor tourism development?. *Chinese Journal of Population Resources and Environment*, 16(2), 159-170.

-
- 35- Ye, B. H.; Qiu, H. Z. and Yuen, P. P. 2011. Motivations and experiences of Mainland Chinese medical tourists in Hong Kong. *Tourism Management*, 32, 1125-1127. doi:10.1016/ tourman.